

Nous descobriments arqueològics al monestir de Sant Llorenç prop Bagà

EL MONESTIR DE SANT LLORENÇ (1) és al nord del nucli urbà de Guardiola de Berguedà, a la vall de Brocà. El cenobi s'enlaira dalt d'un planell del vessant est de la serra de Gisclareny, des del qual es domina un paisatge de terrasses cobertes de prats que baixen fins a trobar l'aiguabarreig del Llobregat i el Bastareny (fig. 1). Dins el recinte monacal, a pocs metres de l'església, hi ha un altre edifici construït, en part, sobre els murs de l'antiga rectoria i, en part, sobre les restes del monestir. Es va aixecar cap al 1960 com a seminari d'estiu del bisbat de Solsona, però no es va fer servir mai com a tal. Des de fa uns anys s'utilitza com a casal de colònies dependent de la parròquia de Sant Llorenç.

Descripció

L'església

És de planta quadrada amb una torre campanar a l'angle nord-est i tres contraforts a la façana sud. A la mateixa façana de migdia hi ha dos accessos; l'occidental, en principi paredat, que va restar obert el 1987 (2), i l'oriental, practicable, tot i que, de bon començament, era precedit d'uns graons que baixaven fins al llindar, situat a 2 metres per sota de la cota dels terrenys del voltant (3). A la façana de tramuntana hi ha una altra porta, que era tapiada i que es va obrir el 1988, i, en la prolongació cap a ponent d'aquest parament, s'observa un quart accés, que es va acabar de descobrir el 1997. Totes aquestes portes són molt similars, acabades en arc de mig punt i amb timpà recolzat sobre llinda. L'entrada principal, però, es troba, arrasada, al bell mig de l'antiga façana de llevant. Val a dir, però, que l'edifici utilitzat ara com a església, molt més petit que el temple medieval primi-

tiu, presenta un altre accés a llevant, d'estil barroc, amb la data de 1761 i que resta força enlairat sobre la cota actual. Tot l'edifici està fet de carreus petits, tallats i col·locats de manera irregular, segons els trams. Destaca l'aparell barroer dels dos terços occidentals de la façana nord, que s'adossen a la paret septentrional del campanar. En la part infe-

havia servit d'ossera. Totes aquestes voltes i la cambra, d'època moderna, van ser desmuntades en el decurs de la restauració de 1982-1988. L'aula central, que correspon a la part baixa de la tribuna que vam identificar arran de les primeres campanyes d'excavació, es disposa en tres cruïes coronades per sengles voltes d'aresta, les quals recolzen en

arqueries laterals de mig punt. Les parets exteriors de la tribuna, que donen a les naus laterals, presenten semicolumnes col·locades no gaire simètricament en relació a les pilastres de dins, però sí força ben acabades a uns altres elements de mida i forma iguals, integrats en les parets laterals de la fàbrica. La nau nord era compartimentada per un

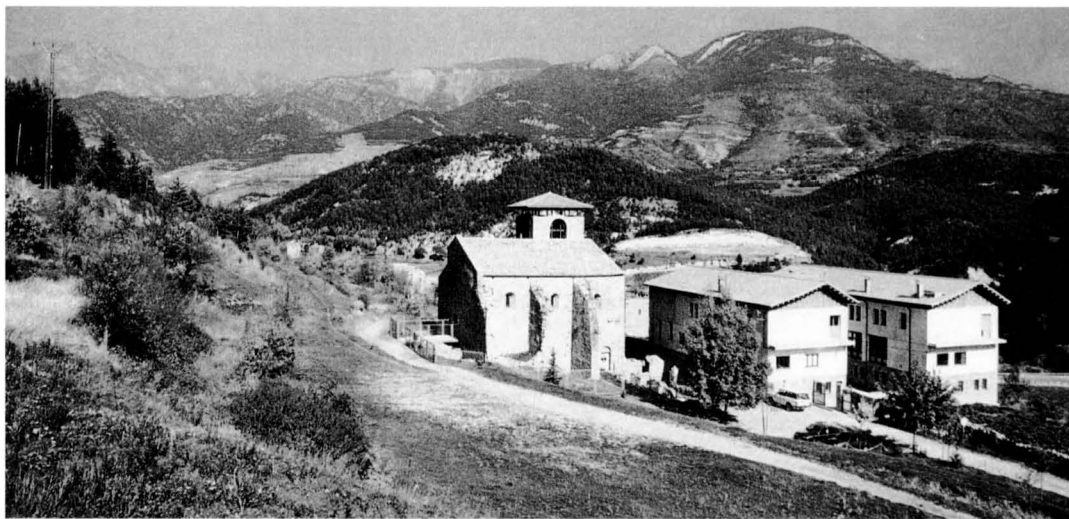

Fig. 1. Vista general del conjunt del monestir de Sant Llorenç prop Bagà en l'actualitat. Foto M. Baldomà, 30 d'octubre de 1998. Fons documental SPAL cl. 162.394.

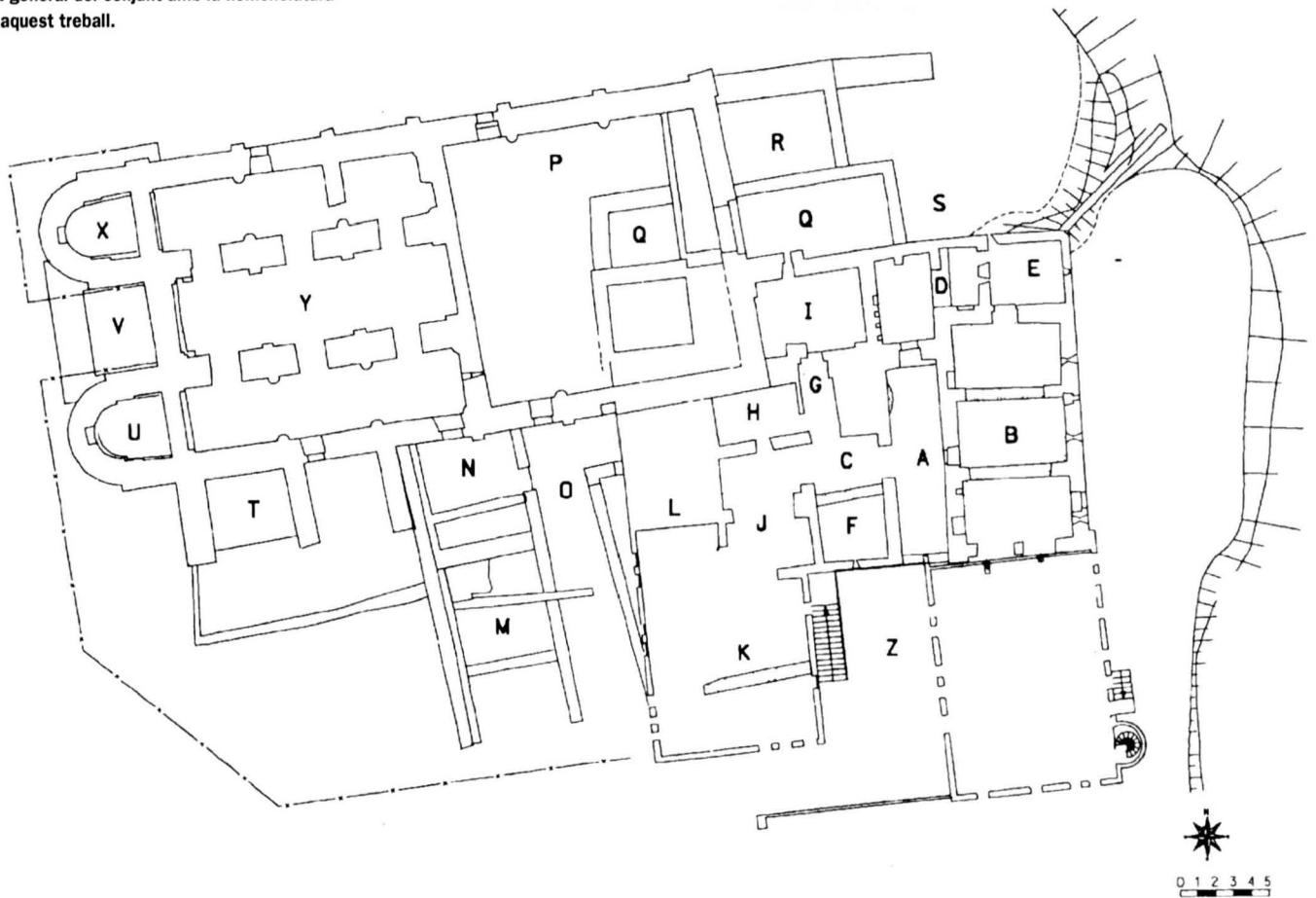
rior dels angles nord-oest i sud-oest de la fàbrica s'observa un regruix de les arestes. Tant a la paret de migdia com a la part baixa de la de tramuntana hi ha pilastres, que al costat sud romanen amagades darrere dels contraforts.

El 1984, en començar l'excavació, l'interior del temple (Y) era dividit en dos pisos de tres naus cadascun. La planta alta s'utilitzava per al culte, i la inferior rebia el nom de cripta. En aquesta darrera, l'espai de migdia era cobert per una volta lleugerament apuntada, que ocupava una mica més del terç oriental, i altres dues de secció propera al mig canó que cobrien la resta de la nau cap a ponent. La darrera s'adossava a un mur que tancava per llevant un petita cambra que

envà que tancava el terç oriental. Aquest racó, cobert amb volta de canó, havia servit de fossar, i s'hi arribava mitjançant una escala des del pis de dalt. Ara, conserva la volta però s'hi pot accedir tant per una nova escala com pel lateral de la nau. La resta de l'espai inferior de tramuntana és cobert amb un forjat.

Al pis de dalt, el presbiteri ocupava el terç occidental de la nau major i al tram oriental hi havia un cor elevat. Avui, aquests elements han desaparegut i tota la nau es troba a la mateixa cota, que coincideix amb el paviment superior de la tribuna, i culmina en una volta de canó apuntat, que havia estat reforçada per arcs faixons recolzats en unes fines pilastres semicirculars dotades de basa i capitell, que en-

Fig. 2. Planta general del conjunt amb la nomenclatura utilitzada en aquest treball.

cara es conserven. Aquests elements són solidaris d'unes arqueries laterals de tres arcades cadascuna, solidàries a la vegada de les que hem vist en la part baixa de la tribuna. Els arcs comuniquen amb les naus laterals. La de migdia té coberta de mig canó apuntat i arcs faixons –reconstruïts– que recolzen en les semicolumnes de la paret perimètrica i en les de l'arqueria de separació entre naus que puguen des de la planta de sota. La nau nord difereix de les altres dues per tenir cobertes per arista d'estructura clàssica. A l'est es troba l'escala que du al capdamunt del campanar. Cal fer esment, també, que en el tancament occidental de les nau col·laterals hi ha sengles arcs de mig punt, paredats, la llum dels quals gairebé coincideix amb l'amplària de la nau i que, en el seu moment, havien estat les embocadures de les absidioles, les ruïnes de les quals vam descobrir a ponent.

Al costat de la porta d'accés actual, situada a ponent i centrada en el capcer occidental, hi ha les ruïnes de la capçalera, descobertes el 1986, en el decurs de les nostres primeres campanyes d'excavació. Es tracta de dues absidioles d'estil

romànic (U, X), arrasades un xic més amunt de la banqueta ornamental, una de les quals encara presenta l'arrencament de les lesenes; a més, totes dues tenen una gran fornícula interior centrada. En el centre, hi ha un element carrat (V), també arrasat, que havia estat la capçalera de la nau central quan funcionava la tribuna.

Les dependències monacals

A la planta baixa de l'edifici de la casa de colònies, al sud-est de l'església actual, hi ha un conjunt de vestigis prou interessant. L'accés principal, situat al sud, dóna a un passadís (A), amb dues portes afrontades en el seu punt mig i una altra al final. De les dues primeres, l'oriental comunica amb una espaiosa estança rectangular (B) i l'occidental amb un altre passadís (C); la tercera dóna a una petita cambra (D), des de la qual es pot passar a una habitació (E) que es relaciona al sud amb B. Des del passadís C s'entra, a migdia, en un recambrió aproximadament quadrat (F) o bé, al nord, en un altre corredor (G) des del qual s'accedeix a les estances H, a l'oest, i I, a tramuntana. Finalment, des del mateix passadís C s'arriba a un espai prou gran

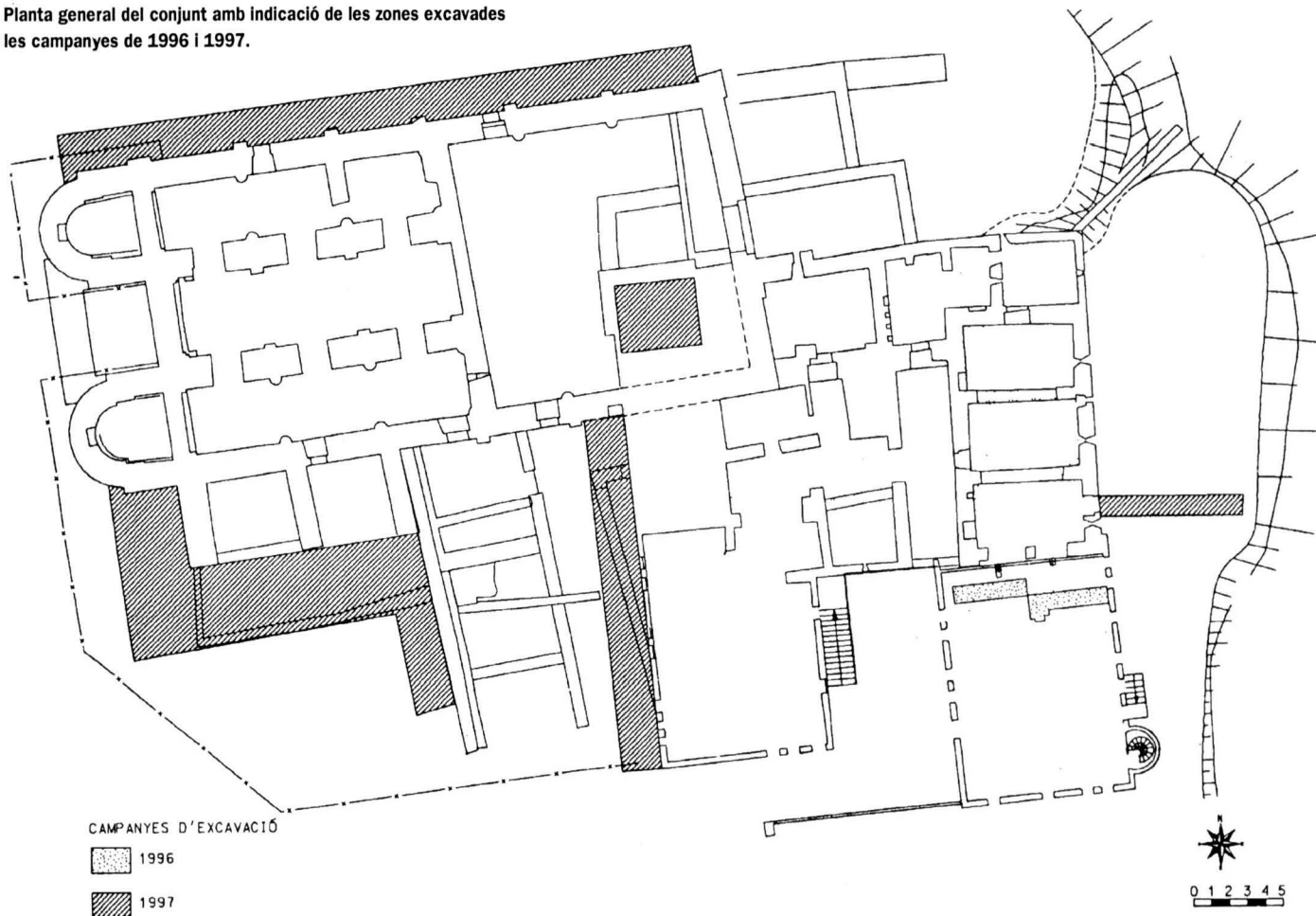
de planta gairebé rectangular (J), que també comunica amb el pati per la porta oest, i que inclou alguns serveis de la casa (K, L).

El passadís A té parets fetes amb carreus i volta apuntada. L'espai B presenta murs de les mateixes característiques i la coberta és un forjat sostingut per arcs diafragmàtics apuntats. Les riostres d'aquests elements són força visibles entre les grolleres lloses del paviment, que en cap cas arriba a cobrir-les. A la paret nord hi ha una porta de grans dimensions, acabada en arc de mig punt de doble rosca exterior i flanquejada per finestres geminades, paredades i en un estat de conservació precari. La porta de comunicació amb A és molt similar a les ressenyades a l'església: amb arc de mig punt i timpà recolzat en una llinda. A l'angle sud-est, hi ha un altre accés més senzill de factura romànica, reformat. A l'extrem nord-oest de la cambra es conserva un pessebre adossat a la paret. A la façana oriental s'obren quatre finestres, tres de les quals –les més altes– troben arrencades, acaben en arc de mig punt i tenen doble esplandit; la inferior és més allargassada i té una sola esqueixada. Un

dels arcs diafragmàtics s'hi adossa, paredant-la.

Les estances D i E són fetes de reble unit amb morter de calç al nord i cadirat al sud, i es comuniquen mitjançant una porta rectangular. La segona cambra (E) posseeix una petita finestra a llevant. A tramuntana de l'àmbit D hi ha un estrep a la paret, i al sud-oest una pilastra ornada amb un capitell malmès pel forjat modern del sostre i mig paredat per un mur posterior. La porta, en mal estat de conservació, és similar a l'accés occidental de l'estança B. La fàbrica del passadís C és de carreus relativament grossos al nord i de maons al sud. En el primer llenç hom reconeix dos arcs de mig punt: l'oriental corona una porta i el de ponent una obertura paredada. Tant aquest espai com els anomenats F, G i H estan coberts amb voltes de canó apuntades. A la cambra I, capçada pel terra del primer pis de la casa de colònies, ressalta la paret occidental, feta de carreus, i les restes d'una pilastra molt àmplia. Al sud-est es distingeix una segona pilastra, la mateixa que s'ha esmentat en descriure l'espai D. La porta és semblant a les de l'església i gairebé idèntica a la de l'àmbit D.

Fig. 3. Planta general del conjunt amb indicació de les zones excavades durant les campanyes de 1996 i 1997.

Cal afegir que, tant a l'àrea que havia ocupat la meitat oriental de la basílica, que es troba en ruïnes i va ser localitzada el 1982 i entre 1986 i 1988, com a l'entorn meridional d'aquest edifici, hi ha un conjunt extens de restes constructives, les quals van ser posades al descobert en el decurs de les nostres primeres campanyes d'excavació (M-S). En general, corresponen a la reconstrucció del monestir efectuada en el segle XVII, després d'un llarg període en què a tot el conjunt eren palesos els efectes del terratrèmol de 1428. També hi ha restes del cenobi medieval, com ara el mur (u.e. 500) que subdividia en dues terrasses l'entorn meridional del temple, o l'ala de ponent del claustre, les darreres estructures de la qual es van descobrir el 1997. A banda de tot això, el conjunt comprèn altres estructures que, de moment, no hem estudiat, com ara els eremitoris rupestres situats al penya-segat que domina el Bastareny, un molí i un pont en el camí antic de Bagà.

Antecedents

Les primeres investigacions arqueològiques a l'àrea del monestir es van

desenvolupar el 1983, sota la direcció de J. Bolòs i M. Pagès, i van consistir en sondeigs que afectaren punts aïllats dels passadissos A i C, així com de les cambres B, D i E. A més, hom va obrir alguna cala a llevant de l'església, en els àmbits Q i R, i es van estudiar dos eremitoris rupestres. Els resultats d'aquesta excavació van ser limitats i no van proporcionar prou arguments arqueològics per a plantejar una hipòtesi general sobre l'evolució del conjunt (4). A més d'aquesta actuació, quan vam començar els nostres treballs el jaciment ja n'havia patit d'altres de no arqueològics, com ara el buidatge parcial de la planta baixa de l'església, dut a terme en els anys setanta del nostre segle, o l'eliminació, el 1982, dels reblliments dels segles XVII al XIX dipositats en una àmplia zona a l'est del temple actual.

La primera fase de les nostres excavacions, realitzada entre 1984 i 1988, tenia l'objectiu de definir d'una manera fiable l'evolució del conjunt i obtenir les dades necessàries per dur-ne a terme la restauració (5). En els dos primer anys es va excavar la basílica i es van estudiar les dependències monacals. Del 1985 al 1988, l'actuació es va esten-

dre a l'entorn de l'edifici. A l'àrea occidental van aparèixer els elements de la capçalera ponentina, les absidioles i el cos carrat (U, V, X), i, a la meitat oriental de l'antiga basílica, s'hi diferenciaren les construccions de l'època moderna (P, Q) i s'hi va poder seguir amb detall l'evolució de l'església medieval. Els darrers treballs es van centrar en un sector ampli a migdia del temple (M, N, O) i en les dependències monacals visibles a la planta baixa de la casa de colònies (A-L); també es va explorar el subsòl del pati (Z). Tot això va proporcionar el descobriment de bona part de l'abadia medieval i del priorat de l'època moderna i contemporània. També va palesar la presència de les ruïnes d'un pòrtic a l'est del temple, així com els grans trets de la planta del claustre i d'altres elements cenobials.

Horitzons cronològics del jaciment

D'ara en endavant, ens referirem freqüentment als diferents horitzons descoberts en el decurs de l'excavació del jaciment, la nomenclatura i datació dels quals és la següent:

- A, segle IX, *terminus post quem* (t.p.q.) 898.
- B, t.p.q. 983.
- C, 1025/1050.
- D, *terminus ante quem* (t.a.q.) 1185/1196.
- E, c. 1428.
- F, c. 1600.
- G, c. 1625.
- H, c. 1675.
- I, c. 1700.
- J, 1715/1761.
- K, c. 1802.
- L, segle XIX avançat.
- M, segle XX.

Objectius i desenvolupament de les campanyes de 1996 i 1997

Entorn meridional de la basílica

En aquesta àrea la necessitat d'instalar una canonada de desguàs que s'endugués les aigües pluvials procedents de la teulada de l'església, va exigir l'obertura d'una trinxera que resseguia el traçat de la futura canalització, des de la façana meridional del temple, a tocar del costat de ponent del contrafort més oriental, fins a la tanca metàl·lica que delimita a migdia la zona coneguda del jaci-

ment. L'excavació seguia paral·lela al mur U.E. 500 per la banda de ponent. A continuació, i amb la finalitat purament arqueològica d'ampliar el coneixement que es tenia sobre aquest sector, es va obrir una altra rasa en direcció est-oest perpendicular a la unitat 500, la qual abraçava des d'aquest mur fins a la tanca occidental del jaciment. Aquesta rasa, paral·lela a la façana meridional de l'església i a l'absidiola de migdia, permetria esbrinar la problemàtica d'ús de l'entorn sud del temple i la relació d'una hipotètica terrassa superior amb la capçalera de ponent. En tercer lloc, es va acabar d'excavar l'àmbit O, on ja s'havia dut a terme una recerca extensiva en els anys 1987 i 1988, però restava intacta una superfície relativament àmplia a ponent de la casa de colònies, en la qual no s'havia intervingut per trobar-se sota una sortida d'emergència, que va ser anul·lada el 1997.

Els treballs van confirmar les expectatives previstes i van permetre de refermar algunes de les interpretacions apuntades anys enrere, i també modificar —gràcies a les noves troballes— aspectes que romanien dubtosos o hipòtesis que no

havien pogut ser contrastades per manca d'informació. D'aquesta manera, i sense variar bàsicament els horitzons cronològics i les fases constructives que havíem establert, s'han definit millor la filiació de certs murs —com ara la U.E. 500—, l'ocupació i l'ús del territori segons les etapes històriques i, sobretot, la planta del claustre.

Així, d'acord amb els resultats de l'excavació en aquest sector, s'ha pogut establir que la primera fase d'ús, contemporània de la fundació de la basílica (horitzó B), s'associa a dos àmbits ben definits. El primer, situat a llevant del mur 500 i en una cota baixa —gairebé la mateixa de les dependències monacals—, estava ocupat per una necròpolis d'inhumació. El segon es trobava a la terrassa superior, a ponent de la paret esmentada i uns 2 m per sobre de la terrassa inferior, i era un espai obert que romanien fora dels límits del monestir sense tenir cap ús concret (figs. 6 i 9). Aquesta situació es va mantenir fins al final del segle XII o començaments del XIII, quan es produí la construcció del claustre. Aquest element, bàsicament de nova planta, se situava a la terrassa

inferior i aprofitava alguns murs preexistents per completar el seu perfil (figs. 4, 8-9). Indispensable per a aquesta nova interpretació de certes parets, ha estat el descobriment, per sota de la sortida d'emergència de la casa de colònies, de l'ala occidental del claustre. Aquest parament, que conservava l'arrencada d'un dels estreps d'un arc de mig punt, l'hem relacionat amb una altra paret localitzada durant la campanya de 1986, molt alterada en època moderna, amb motiu de la reconstrucció del conjunt, i que hauria format part del tancament de ponent del claustre (figs. 4, 8-9). La transformació d'aquest recinte va ocasionar el desplaçament de la necròpolis cap a ponent, a la terrassa superior, més enllà del mur 500, on va romandre, amb successives modificacions, fins ben entrat el segle XX. En aquest sector hem localitzat un nombre considerable d'enterraments (fig. 8). Les característiques són força comuns: orientats d'est a oest, sense aixovar ni indicació externa aparent, i en mal estat de conservació. En una d'aquestes tombes es va descobrir una moneda d'Alfons I, encunyada entre 1185 i

1196 (6), la qual constitueix un índex cronològic molt interessant, ja que, en primer lloc, serveix de *t.a.q.* per a la col·locació de la sepultura; en segon lloc, indica un moment en què la necròpolis ja es trobava en ús en la seva nova ubicació, i, en tercer lloc, serveix com a *t.a.q.* per a la construcció del claustre, ja que, com hem dit, aquest nou element va desplaçar el cementiri de la seva situació original.

Entorn septentrional de la basílica

A causa del projecte d'adequació de l'entorn de tramuntana, es va planificar una trinxera paral·lela al tancament septentrional de la basílica (u.e. 77), des de la capçalera de ponent fins a tocar del mur del pòrtic, a llevant. Amb l'objectiu final d'afavorir l'esveltesa de l'església, d'adequar l'esplanada que ocupa l'espai en què abans hi havia una bassa d'aigua i de recuperar el paviment exterior de cap a finals del segle X, els treballs arqueològics es van concentrar, sobretot, a l'angle nord-oest del temple i al voltant de la porta més oriental de la basílica, allà on l'actuació dels primers anys

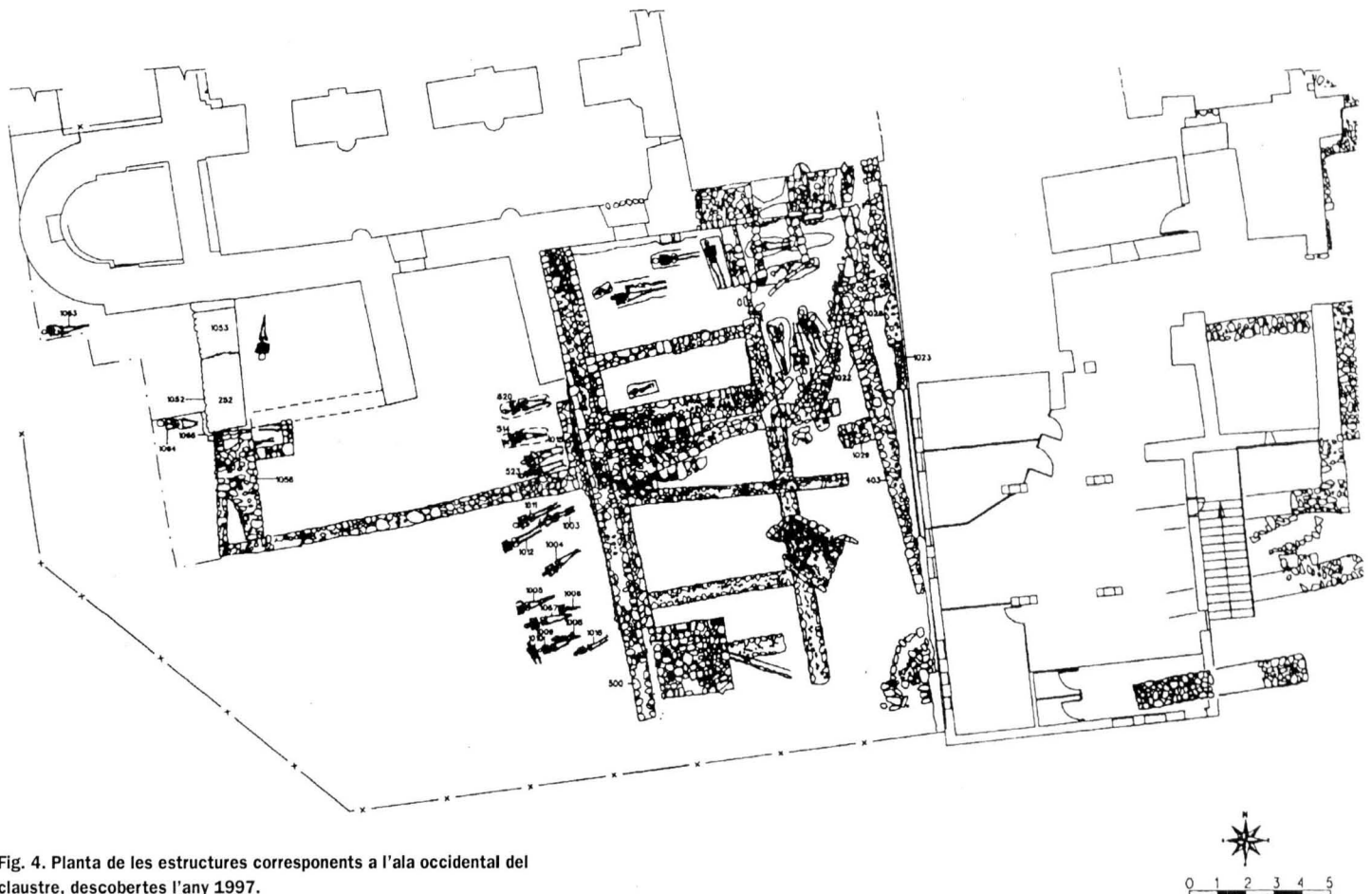

Fig. 4. Planta de les estructures corresponents a l'ala occidental del claustre, descobertes l'any 1997.

vuitanta, esmentada al començament, no havia malmès l'estratigrafia acumulada a partir del terratrèmol de 1428. En tots dos casos, i malgrat l'esterilitat de la majoria dels rebliments excavats, els resultats de la intervenció van ser satisfactoris. D'una banda, es va constatar la presència d'un talús constant i suau que superava el desnivell considerable que hi havia hagut entre la cota de la capçalera i la de l'accés al pòrtic. D'altra banda, es va definir el perfil del sòl exterior de la basílica en el moment fundacional. Finalment, es va alliberar la porta més oriental de l'església, cosa que va permetre reconstruir l'estratigrafia del sector de llevant i conèixer millor les fases d'ús d'aquest àmbit abans i, sobretot, després del fatídic terratrèmol del febrer de 1428.

Cambra A de la casa de colònies

Aquest indret era, de bell antuvi, un dels llocs més interessants per a desenvolupar-hi excavacions, ja que la posició que ocupava en l'entramat estructural de l'edifici suggeria la possibilitat de localitzar-hi íntegrament i inalterada tota l'estratigrafia, des del moment fundacio-

nal de l'església del cenobi fins als nostres dies. Tanmateix, durant molts anys havia estat impossible de realitzar-hi qualsevol treball, per tal de no destorbar el normal funcionament de la casa de colònies. El 1997, però, en un moment en què la instal·lació no s'utilitzava, s'hi va obrir un sondeig. Malauradament, i malgrat haver estat consolidats els fonaments pel nostre Servei aquell mateix any, les delicades condicions estàtiques de l'edifici (7) van aconsellar reduir l'àrea d'actuació, la qual es va empètir progressivament a mesura que s'aprofundia en la seqüència estratigràfica.

Tot i les proporcions tan reduïdes del tempteig efectuat, la recerca arqueològica a la cambra A va proporcionar una lectura completa de la seqüència estratigràfica. Si més no, i a causa de les limitacions espacials, no va ser possible identificar els murs perimetrals de l'església, ni tampoc cap dels pilars de sustentació de la coberta. En primer lloc, cal fer esment del descobriment del paviment fundacional de la nau sud de la basílica (horitzó B), el qual va funcionar sense cap alteració important fins al moment del

sisme de 1428 (horitzó E). D'un moment posterior és el rebliment que regularitzava les ruïnes de la meitat oriental de l'església, greument afectada pel terratrèmol. Igualment, s'ha constatat el procés de transformació de l'antic monestir en priorat, esdevingut en el segle XVII, amb la construcció d'una nova trama d'estances —probablement d'ús agropecuari— que s'estén pels costats de migdia i de llevant. D'aquell moment hem localitzat dos murs d'aparença sòlida, molt ben fets, un arc escarser que conduïa a un altre ambient que, per ara, desconeixem, i un paviment de terra batuda. Després de petites transformacions estructurals datades dins de l'horitzó I, es va procedir al col·locament de totes les dependències annexes a l'edifici del priorat. A aquesta fase, del segle XVIII, —horitzó J— correspon un conjunt d'estrats que van servir per a aixecar el nivell exterior de l'església i que van permetre l'accés a la nova porta oberta a la façana de llevant. En el primer quart del segle XIX, aquest sector es va transformar amb motiu de la reconversió de la casa prioral en rectoria. Finalment, durant la

fase M, es va construir el seminari d'estiu del bisbat, que, amb el temps, va esdevenir la casa de colònies actual.

Hort i subsòl de la casa dels masovers

El recorregut projectat de la cananada de desguàs que havia d'evacuar les aigües pluvials de la coberta de l'església, travessava diversos àmbits del conjunt, alguns dels quals ja havien estat excavats en campanyes anteriors (M, KiZ), i en el seu darrer tram afectava tres habitacions de la casa dels masovers, abans d'endinsar-se a l'hort i arribar a connectar-se amb el desguàs general, gairebé a tocar dels penya-segats que limiten el jaciment per llevant. La col·locació del conducte implicava l'obertura d'una rasa en direcció est-oest, l'objectiu de la qual, en els trams encara no excavats, era obtenir una seqüència estratigràfica completa, comprovar la continuïtat cap a migdia de les dependències monacals i recuperar, si era possible, el perímetre meridional de l'anomenada sala B. L'excavació va constatar que la sala B continuava cap a migdia fins a un punt

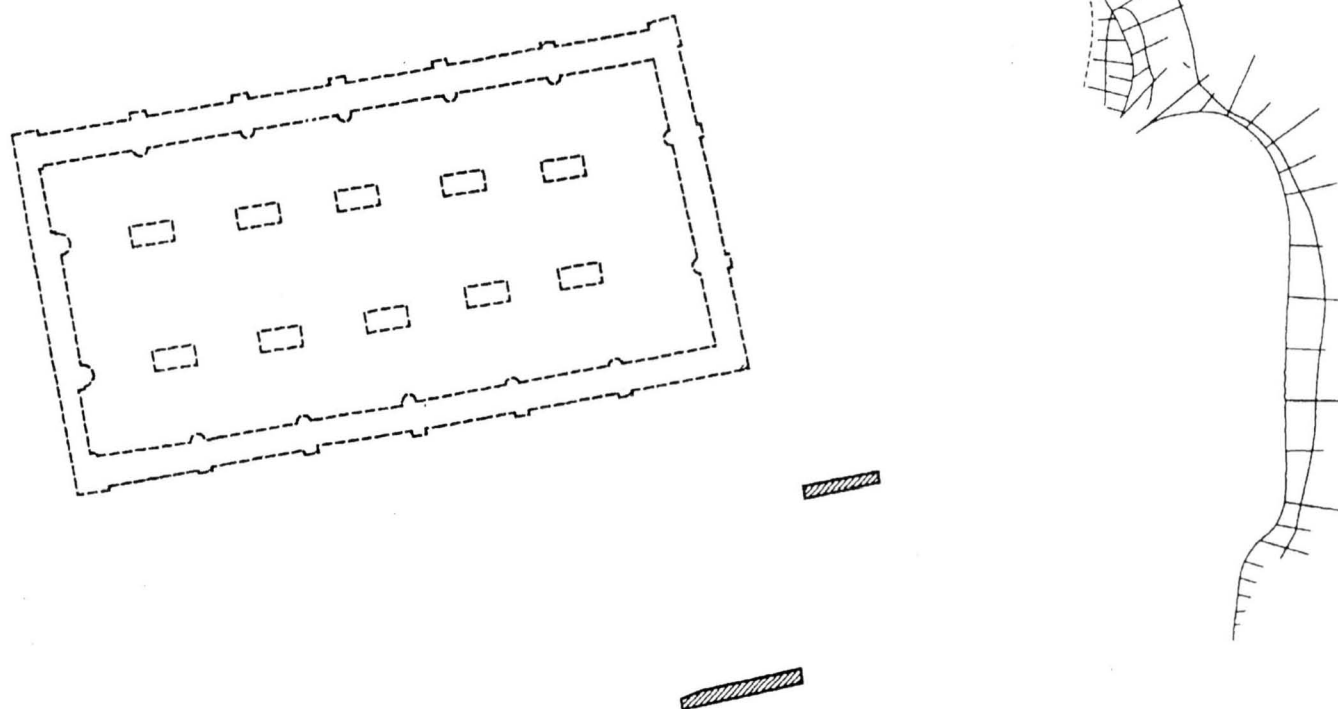

Fig. 5. Evolució esquemàtica del conjunt al llarg de l'època medieval. Horitzó A, t.a.g. 898.

on es van localitzar les arrancades de sengles arcs. El material arqueològic que acompanyava els diversos rebliments excavats, encara que escàs i fragmentari, s'adiu amb els horitzons cronològics proposats d'antuvi i confirma les hipòtesis evolutives apuntades a partir dels treballs efectuats en els darrers anys.

Pel que fa a l'hort de la masoveria, la trinxera el travessava en direcció est-oest fins a arribar al penya-segat. Malgrat que l'estratigrafia estava absolutament pertorbada en les capes superiors, l'excavació va permetre constatar que la potència arqueològica d'aquest indret és força minsa i que, tret dels rebliments contemporanis relacionats amb l'explotació agrària del subsòl, ben aviat es localitzen els estrats corresponents a les etapes d'ús en època medieval, associades a les estances monacals més antigues.

Conclusions

Les recerques dutes a terme al jaciment durant els anys 1996-1997 han permès afegir noves dades a la quantiosa informació que vam aplegar en el decurs de les campanyes

efectuades entre 1984 i 1989. Tot seguit, fem un repàs cronològic de les noves aportacions que, arran d'aquestes últimes campanyes d'excavació, hem fet a la història del monestir.

A l'horitzó A, del segle IX (fig. 5), corresponen dos rebliments localitzats, respectivament, a l'entorn meridional de l'església, a ponent del mur 500, i a la trinxera de l'hort dels masovers. En tots dos casos omplien diverses esquerdes del terreny natural i van resultar absolutament estèrils. La primera fase edilícia a l'entorn de migdia del temple, contemporània de la fundació de la basílica, correspon a l'horitzó B, del c. 983 (fig. 6), i s'associa a dos àmbits separats pel mur 500. El primer, situat a llevant de la paret, estava ocupat per una necròpolis d'inhumació que vam tenir ocasió d'excavar durant les campanyes de 1987 i 1988, i es componia d'enterraments en fosses rectangulars sense capçalera diferenciada, orientades d'est a oest i amb un ritm molt senzill. Malgrat l'absència d'aixovar o de trets tipològics distintius, totes aquestes inhumacions podien datar-se, per la posició física que ocupaven dins la

seqüència estratigràfica, entre el primer quart del segle XI i els primers anys del XIII. El segon àmbit era la terrassa situada a ponent de la paret 500, en una cota de nivell dos metres per sobre i que, en aquesta darrera època, esdevenia un espai obert que romania fora dels límits del monestir i sense cap ús concret.

L'horitzó B és, indiscutiblement, un dels períodes més actius en l'evolució constructiva del conjunt. A més de les tombes descrites, hi corresponen tot un seguit d'intervencions relacionades amb la fundació de la basílica i amb l'aixecament de les dependències monacals annexes. S'ha constatat aquesta datació a l'intradós de la porta més oriental de la façana de tramuntana, la qual va aparèixer acompanyada dels grans pertinents per a accedir a l'interior de la basílica, una constant en totes les obertures i passos de l'església. Igualment, a l'entorn septentrional, s'ha localitzat el progressiu pendent en direcció cap a llevant del terra exterior contemporani de la fundació del temple, un dels objectius prioritaris de la intervenció en aquest indret. El sondeig efectuat al

subsòl de la casa de colònies ha permès recuperar el sòl original de la basílica a la nau sud, que ja coneixíem de campanyes anteriors. A part de confirmar la datació i corroborar l'entramat estructural del cenobi, l'excavació d'algunes estances de la masoveria ha contribuït a assenyalar el límit meridional de la sala B, fins ara desconegut. Els estreps d'un arc marquen perfectament una divisió interna d'aquesta gran cambra i originen, a l'ensems, un altre espai de dimensions desconegudes cap a migdia, cosa que certifica l'amplitud del conjunt i evidencia que les restes del monestir s'estenen probablement per tota la plana de Sant Llorenç.

En el decurs de la recerca arqueològica de 1996-1997 han aparegut associades a l'horitzó C, del segon quart del segle XI (fig. 7), dues capes de terra amb orígens i usos similars. Són fruit d'una de les transformacions més singulars, la construcció de sengles absidioles a l'extrem de ponent de les naus col·laterals de l'església. Aquesta actuació va comportar una alteració considerable de les cotes d'ús a l'exterior de la capçalera, desnivells que es van suavitzar

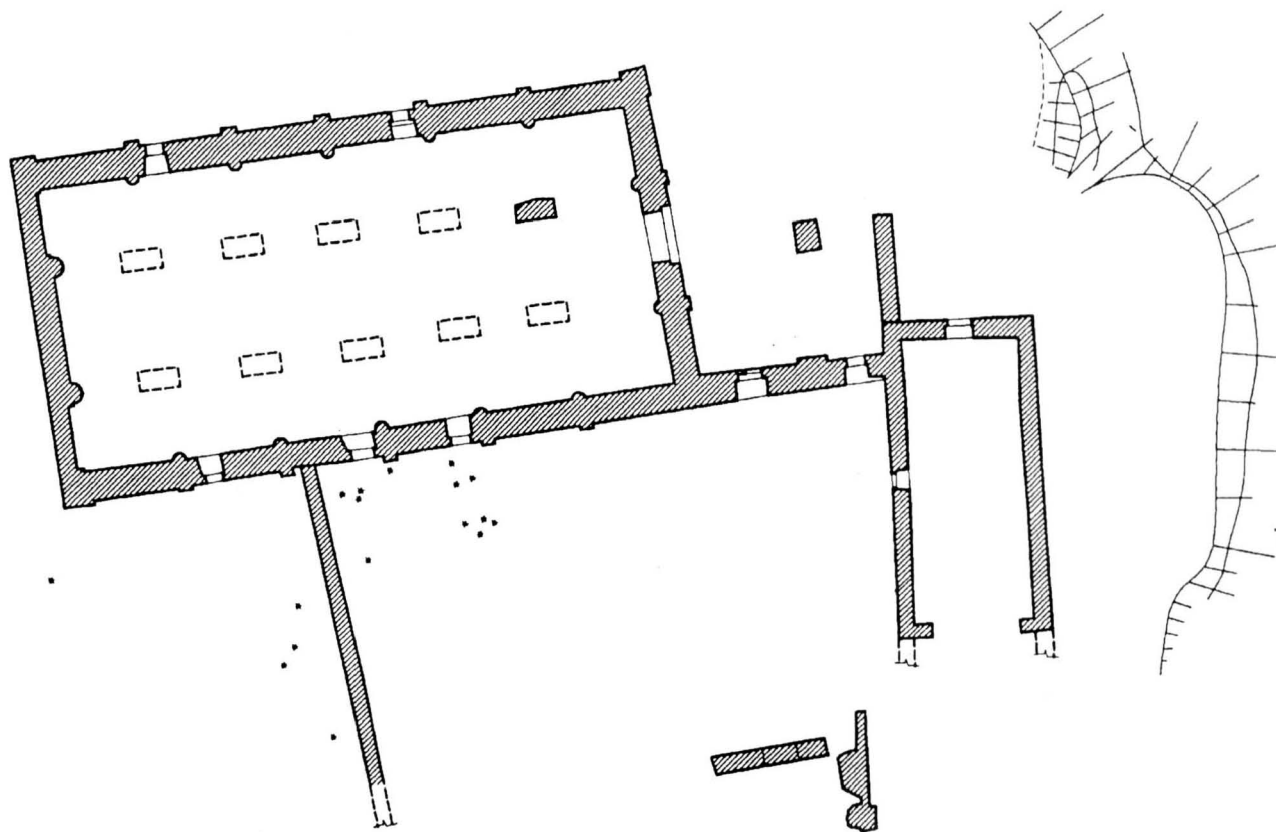

Fig. 6. Evolució esquemàtica del conjunt al llarg de l'època medieval. Horitzó B, t.p.q. 983.

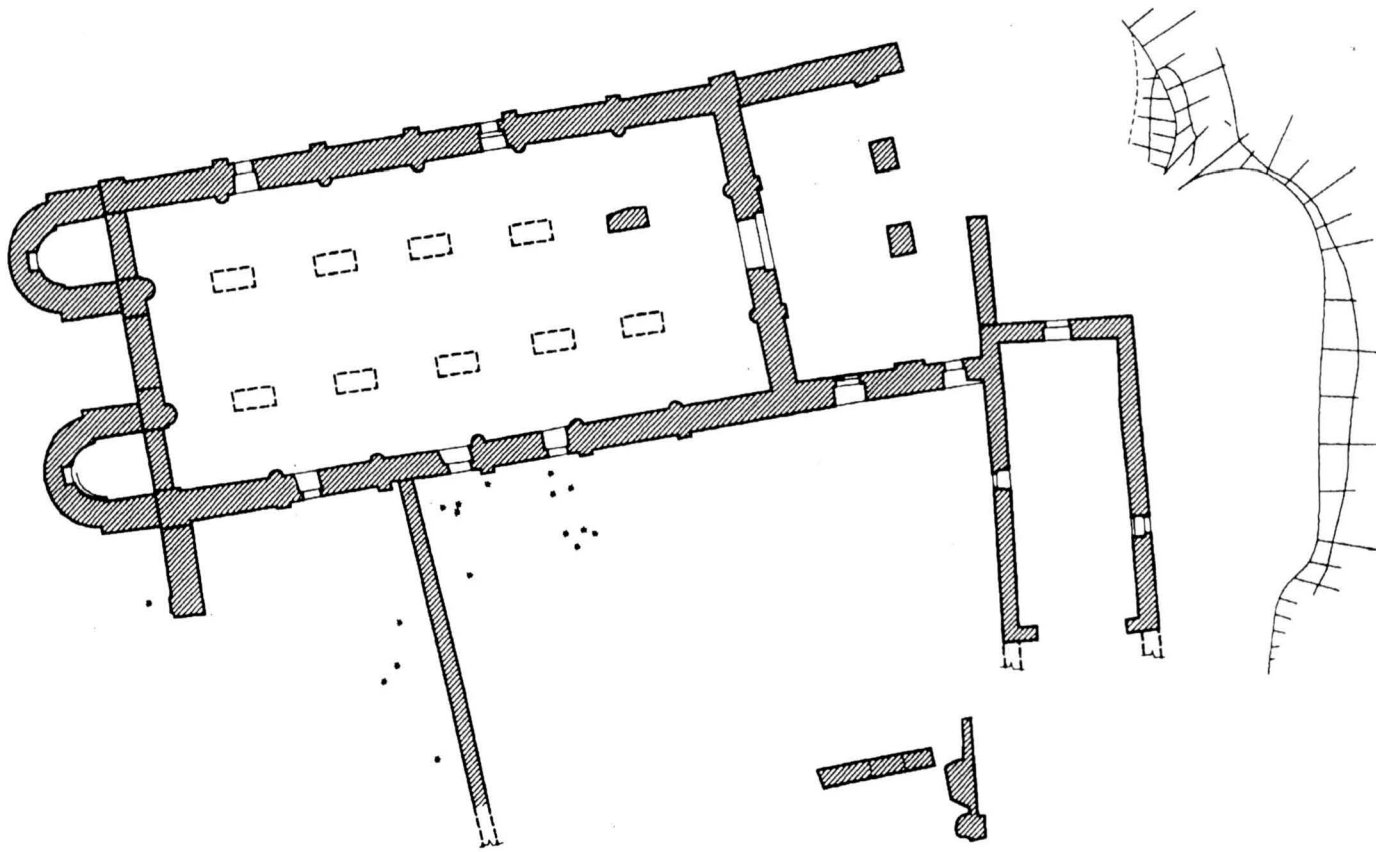

Fig. 7. Evolució esquemàtica del conjunt al llarg de l'època medieval. Horitzó C, 1015/1020.

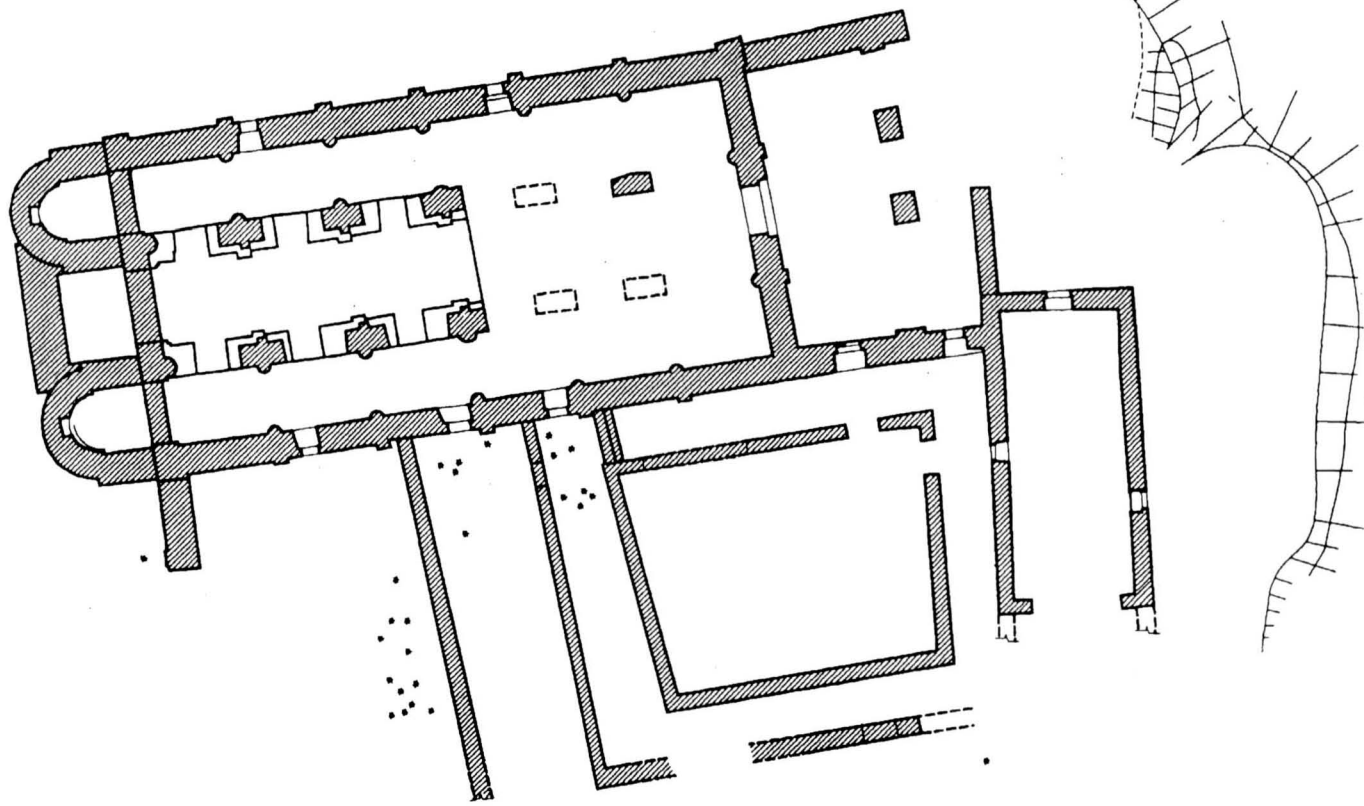
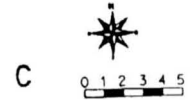
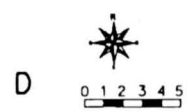

Fig. 8. Evolució esquemàtica del conjunt al llarg de l'època medieval. Horitzó D, f.a.q. 1185-1196.

amb l'afegit de dos rebliments que permetien la continuïtat dels pendents atalussats que comunicaven els dos extrems longitudinals de la basilica a tramuntana i la terrassa superior de la nova capçalera amb el mur 500 a la façana de migdia. El sondeig de la cambra A demostra que el paviment de terra batuda, contemporani de la fundació del temple, va continuar en ús, almenys fins als primers anys del segle XIII, quan s'hi produïren petites reparacions.

La situació de dos sectors diferenciats a l'entorn meridional es mantenia a finals del segle XII o començaments del XIII (horitzó D, fig. 8), quan es va produir una de les transformacions més importants que afectaren el conjunt: la construcció del claustre conegut, el qual en podria haver substituït, o més aviat complementat, un d'anterior. Aquest nou element –del vell només intuïm a través d'alguns indicis que podria estar situat més cap al sud– construït bàsicament *ex novo*, va

aprofitar alguns murs preexistents del cenobi per a completar-ne el perfil. El desmuntatge de la caixa d'escaleres de la sortida d'emergència de la casa de colònies i l'eliminació del testimoni del tall estratigràfic que perdurava des de l'excavació de 1988, han permès desfer certes ambigüitats físiques i, alhora, han facilitat la reinterpretació cronològica i funcional d'algunes parets del sector O. Així, un cop suprimit l'accés esmentat i el testimoni adossat a la façana oest de la casa, vam palesar clarament el traçat del mur interior de l'ala occidental del claustre, que fins aleshores romania colgat. Tot i estar molt arrasat per l'extrem de migdia, a tramuntana s'identificava clarament la cantonada amb l'ala d'aquesta banda, ben coneguda gràcies a les restes conservades a la planta baixa de la casa de colònies. Aquest parament l'hem relacionat amb una altra paret, paral·lela a l'anterior i localitzada durant la campanya de 1986, molt alterada en època moderna (horit-

zons F-I) i que hauria format part del tancament de ponent del claustre. A més, en aquest punt de confluència, s'han descobert els dos graons que salvaven el desnivell entre el paviment de les ales conegudes i el de la que ara s'identificava. Igualment, aquest angle del claustre conservava l'arrencada d'un dels estreps d'un arc de mig punt, similar als que ja coneixíem en el subsòl de la casa de colònies, un en el mur que limita a ponent el passadís A, i dos en el parament que tanca les estances G i H al sud.

Després de copsar aquestes noves dades, estem en condicions de poder dibuixar la planta completa del recinte claustral (figs. 8-9). Pel que fa a les estructures aèries, els paraments trobats a l'excavació d'enguany i, en general, els del cantó de ponent són prou il·lustratius. Tanmateix, a la planta baixa de la casa de colònies hi ha restes molt eloqüents, tant de murs com d'arcs o de paviments. Tot plegat palesa una estructura molt austera i de

planta irregular bastida amb carreus mitjans treballats amb no gaire cura, posats en filades regulars i units amb morter de calç. Aquesta fabrica, senzilla però molt compacta, sobretot la que hem localitzat dins de la casa, sembla portar un enlluït molt pobre, també a base de calç, i sense cap decoració. Els arcs són de mig punt un xic rebaixats fets de dovelles estretes, ben tallades i força allargades. L'aparença robusta dels paraments, la inserció en la trama constructiva preexistent i la disposició estructural dels arcs rebaixats, ens fa pensar també en la possibilitat que el claustre de Sant Llorenç tingués dos pisos.

Quant als paral·lels, els dos exemplars més propers que responen a criteris similars són els claustres dels monestirs de Santa Maria de Lillet (la Pobla de Lillet) (8) i de Sant Pere de la Portella (La Quar) (9). El primer està format per dos pisos d'arcs dissimètrics, més baixos i amples els de la galeria superior, que, a més, estan col·locats alternativament als de la

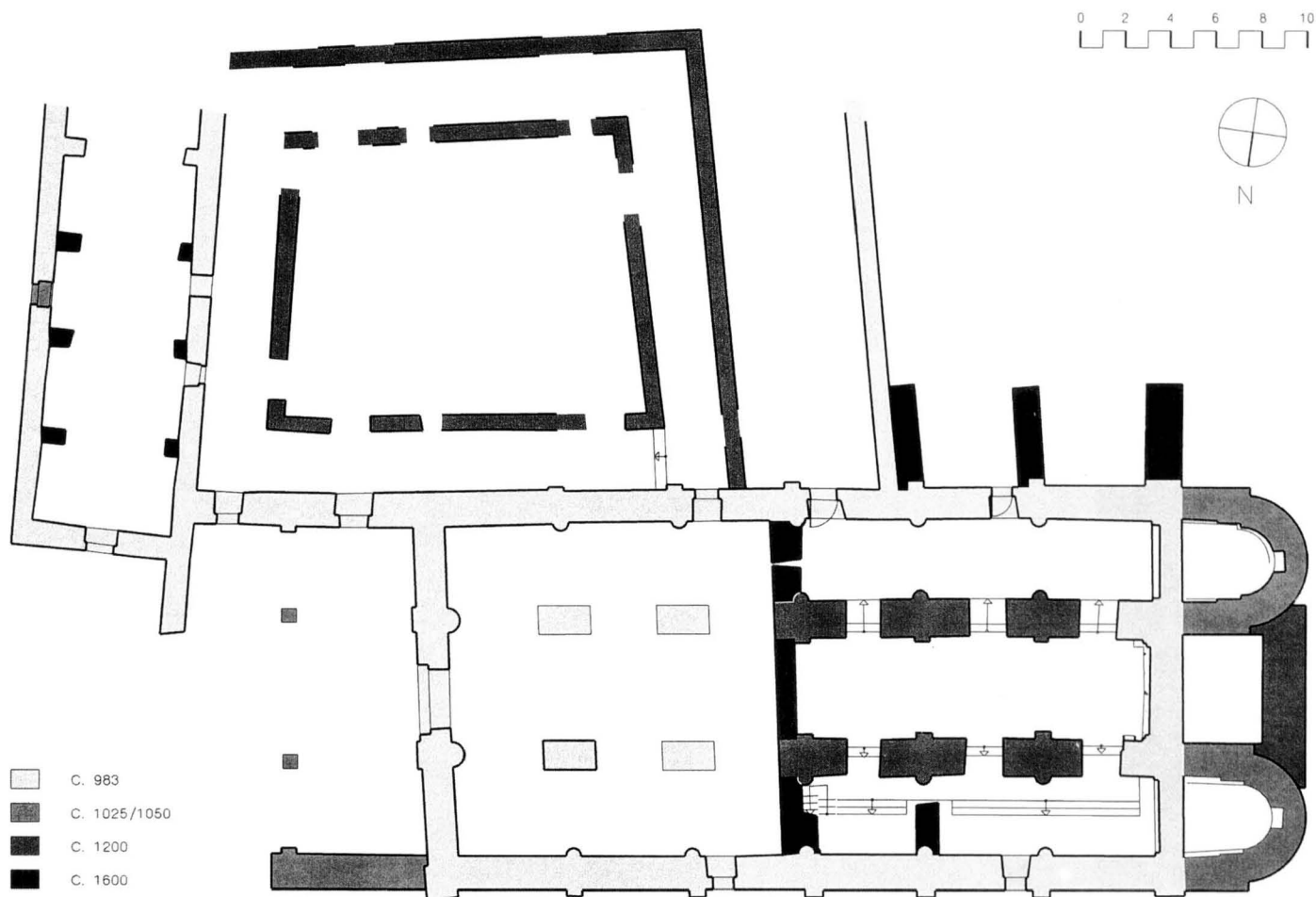

Fig. 9. Planta general del monestir amb indicació cromàtica de les fases constructives.

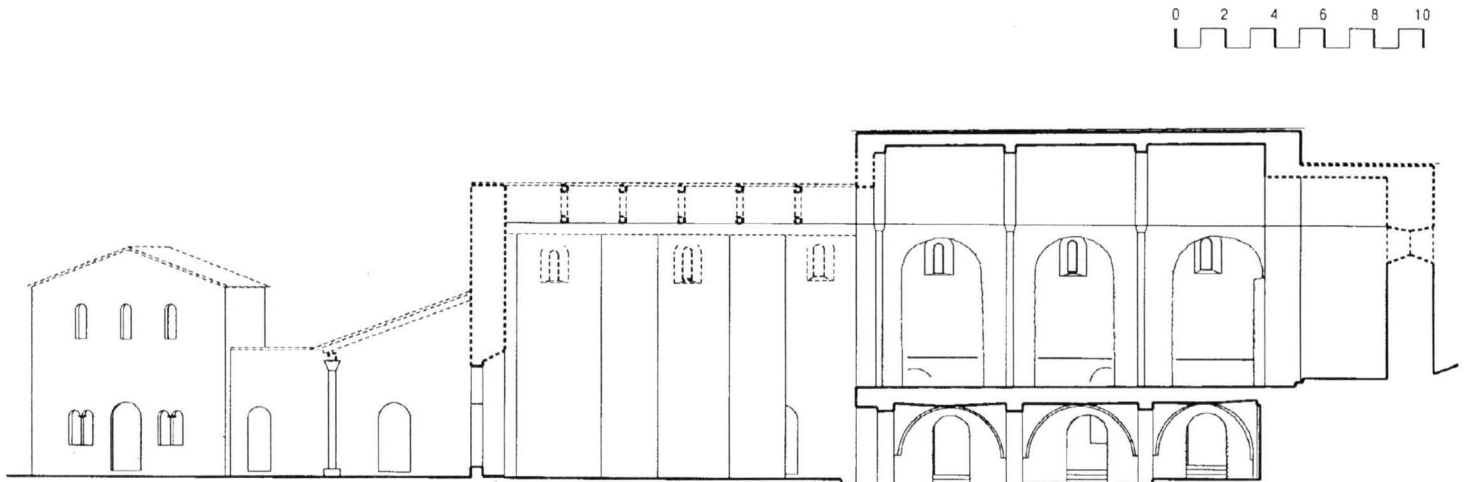
planta baixa. Segons Rafael Bastardes, cal considerar el claustre com un afegit, de difícil filiació en època romànica i d'una gran senzillesa constructiva i estructural, cosa que encara en dificulta més la datació. Pel que fa al claustre de Sant Pere de la Portella, també de dos pisos, cal dir que l'aparença de la fàbrica, molt alterada, apunta a una dicotomia cronològica entre la planta baixa i la

puntual d'enterraments infantils i femenins— que ens trobem davant del cementiri dels servents del monestir.

El terratrèmol que va sacsejar gran part de Catalunya el dia 2 de febrer de 1428, es va deixar sentir al monestir de Sant Llorenç. Va afectar greument tota la meitat oriental de l'església i la nau de tramuntana. L'acció del sisme també va ser molt

ment de totes les dependències annexes a l'edifici del priorat. A aquesta fase —horitzó J— correspon un conjunt d'estrats que elevaven el nivell exterior de l'església i que permetien l'accés a la nova porta oberta a la façana de llevant. Hem trobat rebliments d'aquesta mena tant al subsòl de la casa dels masovers com a la cambra A del casal de colònies. No gaire temps després

Fig. 10. Alçat hipotètic del conjunt vist des de tramuntana.

galeria alta. Si bé l'estructura general sembla arcaica, l'estat actual respon molt probablement a una sèrie de remodelacions efectuades en un moment indeterminat del segle XV (10).

La transformació de la terrassa inferior en claustre va ocasionar el desplaçament de la necròpolis cap a ponent, a la terrassa situada més enllà del mur 500, on va romandre fins ben entrat el segle XX. En aquest sector hem descobert un nombre considerable d'enterraments corresponents al primer moment d'ús, ben datats per l'aparició en una de les sepultures d'una moneda del rei Alfons el Cast. Ja hem vist abans que aquesta peça, encunyada entre el 1185 i el 1196, a més de la data de la tomba en què va aparèixer, proporciona el *terminus ante quem* per a la construcció del claustre. Les característiques tipològiques dels enterraments —localitzats en molt mal estat de conservació— són força comunes: orientats d'est a oest, sense indicació externa aparent, i amb aixovars majoritàriament molt pobres que incloïen uns pocs bocins de ceràmica grisa. Tot fa pensar —la situació topogràfica, la senzillesa tipològica, la pobresa material i la presència

violenta a les dependències monacals, on es van ensorrar part del claustre, el dormitori dels monjos, la casa de l'abat i altres estances d'usos diversos. Arran d'aquest succeís (horitzó E), el monestir, que ja havia entrat en una etapa de decadència econòmica, va patir un procés irreversible de pèrdua d'entitat i d'influència. D'aquest moment històric, ben documentat per les fonts escrites, coneixiem una sèrie de capes d'enderroc i d'abandonament de certes àrees del conjunt, trobades en les nostres primeres excavacions. En el decurs de la darrera campanya, s'ha constatat l'existència —tant a l'extrem de llevant de la nau sud de l'església com a la terrassa més enlairada de l'entorn de migdia— de rebliments formats per l'ensulsiada de 1428 i de capes de terra dipositades posteriorment per a uniformitzar i horitzontalitzar les irregularitats del terreny.

L'excavació ha palesat també el procés de reconstrucció parcial de la meitat occidental de les naus central i de migdia de l'església i la transformació de l'antic monestir en priorat (horitzons F-I, fig. 9), amb la implantació d'una nova trama d'estances —probablement d'ús agropecuari— que s'estenia pels cos-

tats de migdia i de llevant. D'aquest moment hem localitzat, a la cambra A de la casa de colònies, dos murs, un arc escarser que conduïa a una altra estança que, per ara, desconeixem, i un paviment de terra batuda. Del mateix període data un conjunt de rebliments dipositats a ponent del mur 500, relacionats amb l'ús d'aquesta àrea com a cementiri, i, sobretot, la construcció d'un marge a tocar del contrafort més occidental que, amb el temps, esdevindrà el tancament de ponent del cementiri modern. Aquesta fase també ha estat identificada al subsòl de les habitacions dels masovers. En aquest cas es tracta d'uns pocs rebliments i d'un sòl de pedra i calç pobra relacionats amb la transformació de la sala B en estable. Finalment, a l'entorn septentrional hi ha un procés continuat d'acumulació de terres, que es produeix bàsicament a partir del paredament de la porta més oriental de la façana de tramuntana (horitzó F). Aquest tancament està relacionat amb la distribució interna de la meitat de llevant de l'església, derruïda pelsisme de 1428 i adequada d'ençà el 1600.

Després de petites transformacions estructurals datades dins de l'horitzó I, es procedeix al calga-

(horitzó K), aquest sector pateix diverses remodelacions amb l'objectiu de reconvertir la casa prioral en rectoria. Es pareda l'arc escarser i s'hi dipositen una sèrie de rebliments.

Finalment, i després d'alguna petita actuació destinada a remodelar l'aspecte exterior de la casa rectoral, arribem a l'última fase —horitzó M—, que comporta profundes transformacions estructurals. És en aquest moment que es construeix el seminari d'estiu del bisbat, un edifici que recolza directament sobre les ruïnes de l'antic monestir i que, amb el temps, esdevindrà la casa de colònies que avui encara roman dempeus. Lògicament, els testimonis més febaents d'aquesta intervenció els hem localitzat en els sondeigs efectuats al subsòl de la masoveria i a la cambra A. Tanmateix, la majoria dels estrats superficials que hem excavat a l'exterior pertanyen a aquest horitzó, tret de l'entorn de tramuntana, on vam extreure una capa encara més moderna que les anteriors, i que corresponia a les darreres obres efectuades pel nostre Servei a la coberta de l'església, a l'inici dels anys vuitanta del segle XX.

Bibliografia

- BASTARDES, R.: «La Pobla de Lillet. Santa Maria de Lillet. Arquitectura», *Catalunya Romànica. XII. El Berguedà*, Barcelona, 1985: 363-367.
- BOLÓS, J.; PAGÈS, M.: «Sant Llorenç prop Bagà. Excavacions 1983». L'EROL (Berga), 1984, núm. 10, pp. 31-33.
- BOLÓS, J.; PAGÈS, M.: «Guardiola de Berguedà. Coves o eremitoris de Sant Llorenç prop Bagà». *Catalunya Romànica. XII. El Berguedà*, Barcelona, 1985: 303-304.
- BOLÓS, J.; PAGÈS, M.: *El monestir de Sant Llorenç prop Bagà*, Barcelona, 1986.
- JUNYENT, F.; MAZCUÑÁN, A.; FUSTÉ, R.; NAVARRO, A.; ADELL, J.A.: «La Quar. Sant Pere de la Portella. Arquitectura». *Catalunya Romànica. XII. El Berguedà*, Barcelona, 1985: 411-416.
- LÓPEZ MULLOR, A.; CAIXAL, À.: «Monestir de Sant Llorenç prop Bagà». *Investigacions arqueològiques i històriques al Berguedà (II). Sant Llorenç prop Bagà. Sant Quirze de Pedret*, Quaderns Científics i Tècnics, 6, Diputació de Barcelona, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Barcelona, 1995: 7-180.
- RIU, Manuel: «L'eremitisme entorn de Sant Llorenç prop Bagà». L'EROL (Berga), 1983, núm. 5, pp. 17-18.

Notes

1. Ens complau molt de publicar aquest article en homenatge al doctor Riu i Riu, mestre i amic, que ha seguit amb interès les nostres recerques a Sant Llorenç, i ens ha donat valuosos consells i indicacions.
2. Aquesta porta es va obrir en el decurs de la primera fase de les obres de restauració del conjunt, duta a terme pel nostre Servei entre 1982 i 1988 sota la direcció dels arquitectes senyors A. Bastardes i J. Balari.
3. L'excavació d'aquesta àrea, duta a terme entre 1986 i 1989, va comportar l'eliminació d'una bona quantitat de terres; a hores d'ara, a aquesta porta s'hi accedeix a peu pla.
4. Bolós, Pagès, 1984; *Id.*, 1985: 296-297, 303-304; *Id.*, 1986. Sobre els eremitoris, cf. També Riu, 1983.
5. La publicació completa dels resultats d'aquestes campanyes es pot veure a: López Mullor, Caixal, 1995.
6. Es tractava de la tomba U.E. 1007. Les monedes procedents d'aquesta excavació han estat estudiades per la senyora Maria Clua Mercadal, conservadora del Gabinet Numismàtic de Catalunya (MNAC).
7. En aquest moment, un cop realitzades les proves tècniques escaients, la casa de colònies s'ha deixat de fer servir com a tal fins que no s'hi duguin a terme reparacions urgents.
8. Bastardes, 1985: 363-367.
9. Junyent *et alii*, 1985: 411-416.
10. *Ibid.*: 415.

Albert López i Mullor, Àlvar Caixal i Mata

Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona.

LiVen

SNACKS DE QUALITAT

Polígon Industrial La Valldan
C. Sant Bartomeu
Tel. 93 822 16 20
Fax 93 821 15 21
e-mail: Livenfactory@Dreamcom.es
08600 BERGA